

„...tá snaha za vždy väčšou dokonalosťou – to je naše šťastie.“ Dohnányho vízia Slovenska (1920) ako príklad modernej utópie

„...that effort for ever greater perfection – that’s our fortune.“
Dohnány’s Vision of Slovakia (1920) as an Example of Modern Utopy

Blažena Pavlovkinová / blazenka.pavlovkinova@gmail.com

Katedra slovenských dejín, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstract

There was published a pamphlet called *Aké bude Slovensko o sto rokov?* (1920), [What will Slovakia be like in 100 years?] just a century ago. It offered a vision of Slovak national state’s future – the state flourishing with social welfare, scientific and technological progress and moral maturity of citizens. Adaptation of „happy national home“ idea for future, written by engineer Jozef Dohnány (1873 – 1947), carries marks characteristics for utopias. The conference paper approaches to Dohnány’s vision as to a branch of modern dynamic utopic phenomenon, creating a communication space, especially in the 19.th and 20.th century, for expressing desires and ideals, testing possibilities of mental borders and calling for social or political mobilization in favour of achievement realistic, or even unrealistic aims. The paper uses interdisciplinary interpretative approach for analysis of Dohnány vision’s ideological structure, compares it in relation to More’s prototype of utopia and refers to representations of „period’s presence“ in utopic genre.

Key words

Utopia, Nationalism, Technology, Progress, Jozef Dohnány

Príspevok bol podporený Grantom mladých UK č. G-20-017-00 a vychádza v rámci projektu VEGA 1/0139/21 s názvom „Slovenský intelektuál na križovatke tradície a moderny“, riešenom na Katedre slovenských dejín, FiF UK v Bratislave.

Úvod

Optimistický potenciál povojnového obdobia prispel k upnutiu nádejí mnohých ľudí, najmä tých, ktorí sa zo dňa na deň stali majoritou, k ideám o šťastnej budúcnosti sociálnych skupín, s ktorými sa identifikovali, či celej spoločnosti, stojacej na začiatku „novej cesty“. Aj v prvorepublikovej československej spoločnosti sa utopický fenomén prejavoval pokusmi o formulovanie predstáv prostredníctvom literárnych utópií, ktorých počet vrcholil najmä v období druhej polovice 20. storočia. Utopické projekcie a programy očakávali zrod nového človeka, civilizačný pokrok a budovanie sveta, založeného na ideáloch humanity a spravodlivosti.¹

Cieľom príspevku je analýza literárnej utópie *Aké bude Slovensko o sto rokov?* (Jozef Dohnány, 1920)² v súvislostiach utopického fenoménu medzivojnového obdobia v Československu. V centre pozornosti stojí otázka, ako si ideálny štát predstavoval človek, ktorý sa po vzniku republiky stal súčasťou štátnej správy v hospodárskej oblasti ako riadiaci zamestnanec. Aké utopické prvky a ideologické východiská sú reprodukované v Dohnányho vízii o ideálnom štáte? V súvislosti s potenciálnou odpoveďou bude zaujímavé uskutočniť komparáciu s výsledkami českých utopických štúdií, zameraných na medzivojnové obdobie.

Príležitosťou pre aplikovanie výskumu na J. Dohnányho utopickej vízii je sto rokov od jej vydania. Z príležitosti okrúhleho výročia sa dostala táto rozsahom krátka kniha aj do pozornosti verejného mediálneho priestoru. Na internete boli publikované články v slovenskom³ i českom jazyku⁴ venované jej propagácii a čitateľom bola v elektronickej verzii voľne sprístupnená aj komerčnou sieťou kníhkupectiev.⁵ Podstatnými dôvodmi pre analýzu tejto utópie je však skutočnosť, že skúmanie utopického fenoménu na príklade pôvodnej slovenskej utopickej prózy z obdobia 20. rokov 20. storočia v kontexte novších metodologických prístupov⁶ nebol realizovaný.

Utopické štúdiá sú na Slovensku zatiaľ okrajovou oblasťou vedeckého záujmu. Jedným z pokusov zmeniť túto skutočnosť bola konferencia o utopických žánroch organizovaná Ústavom slovenskej literatúry (SAV) a Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Tr-

1 Habaj, Michal: *Utopizmus v slovenskej poézii okolo roku 1920*. In: Bude, ako nebolo: Podoby utopického žánru. Edd. I. Taranenková – M. Jareš. Bratislava 2012, s. 54.

2 Dohnány, Jozef: *Aké bude Slovensko o 100 rokov?* Bratislava 1920, 20 s.

3 Predstavujeme – Jozef Dohnány : Slovensko o 100 rokov/fandom.sk, <https://www.fandom.sk/clanok/predstavujeme-jozef-dohnany-slovensko-o-100-rokov>, citované 26. 08. 2020. Taktiež:

Čonka, Igor: *Slovensko v roku 2020 – vzducholode, život bez alkoholu a žiadne roztržky*/dennikn.sk<https://dennikn.sk/blog/1837818/slovensko-v-roku-2020-vzducholode-zivot-bez-alkoholu-a-ziadne-roztrzky/>, citované 26. 08. 2020.

4 Šebor, Petr: *Legendární „sci-fi“ dílo z roku 1920 s názvem Aké bude Slovensko o 100 rokov v elektronickej verzii zdarma*/nerdfix.cz <https://nerdfix.cz/clanek/legendarni-fantasy-dilo-z-roku-1920-s-nazvem-slovensko-o-100-rokov-v-elektronicke-verzi-zdarma-wpahz0>, citované 26. 08. 2020.

5 Internetový odkaz na e-knihu: <https://www.martinus.sk/?uItem=756715>, citované 26. 08. 2020.

6 Príspevok vychádza z teoretických a metodologických východísk zborníka *Utopian Horizons*. Pozri: *Utopian horizons: Ideology, Politics, Literature*. Ed. Z. Cziganýik. Budapest –New York 2017, 256 s.

nave v roku 2011, ktorej výstupom sa stal zborník *Bude, ako nebolo* (2012)⁷, obsahujúci príspevky z konferencie i ďalšie práce z iných podujatí pracoviska SAV. Hoci sa venovali viacerým konkrétnym príkladom slovenskej utopickej literatúry z 2. polovice 19. storočia a z obdobia 20. storočia, utopická próza 20. rokov 20. storočia, a teda vrcholného obdobia utopického žánru, bola v zborníku zmienená marginálne.

Prózy utopického charakteru z obdobia 20. rokov 20. storočia v zborníku neboli zahrnuté, analyzovaný bol výber slovenskej poézie z tohto obdobia, a prózy z iných desaťročí 19. a 20. storočia. Upozorniť na utopickú víziu J. Dohnányho sa v predchádzajúcich rokoch vo viacerých rozsahom kratších článkoch usiloval historik Roman Holec, ktorý prácu *Aké bude Slovensko o sto rokov?* položil do súvislosti s fenoménom priemyselno-technického optimizmu,⁸ sprievádzajúceho modernizačné procesy na prelome 19. a 20. storočia, a tiež ju z hľadiska literárnej kritiky uviedol ako jeden z prvých príkladov žánru „science fiction“ v slovenskej literatúre 20. storočia.⁹

Utópia dneška ideológiou zajtrajšieho dňa? K teoreticko-metodologickým aspektom problému

Výber Dohnányho utopickej vízie *Aké bude Slovensko o sto rokov?* je pre interdisciplinárnu analýzu opodstatnený z dôvodu, že ide o formu literárnej utópie, na ktorej možno aplikovať prístup mikrohistorickou metódou, zameriavajúc sa na „malé dejiny“ medzi-vojnoveho utopického fenoménu. Tento text nepatrí do knižnice tzv. veľkej literatúry, neovplyvnil myslenie celej generácie ľudí, ani ho nemôžeme vyzdvihovať pre vysokú štylistickú, či umeleckú hodnotu, nespôsobil spoločenský škandál alebo masové hnutie, ani sa neocitol v školských literárnych čítankách. Nepodarilo sa nájsť zatiaľ žiadne pramenné dôkazy o tom, že by práca Jozefa Dohnányho bola vo výraznejšej miere reflektovaná a recenzovaná dobovou tlačou.¹⁰

Hoci niektoré prvky môžu pripomínať princípy alebo idey (slovenská ľudová estetika ako umelecký ideál, žena ako výborná a starostlivá matka,¹¹ zdravý a silný národ, národná autonómnosť, dominantné kresťanstvo, ideál totálnej národnej jednoty v názore a smerovaní spoločenského života, „kresťanské“ obchody a pod.)¹² presadzované v spoločenskom a politickom živote počas režimu Slovenskej republiky (1939–1945), nie je z dostupných

7 Veselá, Pavla: *Utopian Studies in the Czech and Slovak republics*. Utopian Studies 27, 2016, č. 3, s. 435.

8 Holec, Roman: *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí*. Bratislava 2014, s. 151; Holec, Roman: *Aké bude Slovensko o sto rokov?* Konfrontácia vízie so skutočnosťou. Historická revue 5, 1994, č. 3, s. 33–34.

9 Holec, Roman: *Prišlo poštou*. Slovenské pohľady 30, 1996, č. 6, s. 130.

10 Dohnányho utopické dielko propagovalo slovenské oddelenie vydavateľstva Boleslava Havlíčka v Prahe na obálke publikácie *Rukovět slovenského písemnictví 1771–1920*. Porovnaj: Frýdecký, František: *Rukovět slovenského písemnictví 1771–1920*. Praha 1921, 82 s.

11 Škorvanková, Eva: *Propagácia materstva v období prvej Slovenskej republiky (1939–1945)*. In: Populačné štúdie Slovenska 3. Ed. P. Tišliar. Bratislava 2014, s. 187.

12 *Život v Slovenskej republike*. Slovenská republika (1939–1945) očami mladých historikov IX. Ed. P. Sokolovič. Bratislava 2010, 442 s.

prameňov evidentné a dokonca ani pravdepodobné, že by sa niekto zo slovenských politických a spoločenských špičiek inšpiroval práve málo povšimnutým utopickým dielkom z pera Dohnányho. Mohli by sme skôr konštatovať, že myšlienky, ktoré sa ocitli v jeho práci neboli celkom originálne a kolovali v obdobných verziách v názoroch a mentalite niektorých skupín ľudí, ktorí za dejinný vrchol národného vývoja považovali dosiahnutie autonómie. Nevieme však, z dôvodu absentujúcich prameňov, identifikovať ani politickú orientáciu Jozefa Dohnányho, ktorá by pomohla k formulovaniu konkrétnejších záverov o jeho hodnotovej a ideovej orientácii.

Dohnányho text *Aké bude Slovensko o sto rokov?* patrí medzi veľmi priemerný príklad utopického žánru v medzivojnovom období a môže vypovedať o historickej realite, v ktorej mal človek, náhle patriaci po vzniku Československej republiky (ČSR) k tzv. funkčnej (úradníckej) elite,¹³ potrebu formulovať a verejne publikovať svoje vízie o budúcnosti a o ideáloch, v ktoré dúfal a to bezprostrednou, beletrizovanou formou. Pre prácu s textom *Aké bude Slovensko o sto rokov?* bola zvolená obsahová analýza a prvky metódy diskurzívnej analýzy, so zameraním na sledovanie zmien vo vetných štruktúrach, vzťahov inklúzie a exklúzie, sociálnej a personálnej identity, evaluácie, legitimizácie a i., ktorou je možné odhaliť presvedčenia, súvisiace napr. s ideológiou, formulované v texte nepriamym spôsobom.¹⁴

Kľúčová otázka, ktorá sprevádza utopické štúdiá, a je podstatná aj pre tento príspevok, sa dotýka vzťahu reality a fikcie. Môžeme od akademikov očakávať, že sa budú zaoberať literárnymi utópiami, ktoré sú charakteristické svojou kontrafaktualitou: popisujú neexistujúce spoločnosti na neexistujúcom mieste? (Umelecká) literatúra a obzvlášť fikcia je z hľadiska výpovednej pravdivostnej hodnoty neraz odmietaná. Rozšíreným argumentom proti práci s umeleckou fikciou (napr. v historickom výskume), je tvrdenie, že literárna fikcia je možno zdrojom zábavy, ale v serióznej diskusii by nemala dostávať veľký priestor, zvlášť vo vede, ktorá sa zaoberá faktami.¹⁵ Hoci sa svet fikcie javí ako celok oddelený od historickej reality, v skutočnosti je závislý na kultúrno-historickej realite, v ktorej bol vytvorený a s ktorými ho spájajú väčšie či menšie vzťahy.¹⁶

Príbehy umiestnené do vzdialenej budúcnosti alebo do iného sveta, zdanlivo bez explicitných väzieb na našu realitu, nevyhnutne vypovedajú o autorovom svete, o jeho skúsenostiach, radoostiach a sklamaníach. Robert Scholes popísal vo svojich prednáškach (*Structural Fabulation*, 1975) paradox prenasledujúci každého autora: nie sme schopní zbaviť sa svojich skúseností a svojej reality, na druhej strane nedokážeme realitu zaznamenať, preto každý pokus o jej popis nutne končí konštrukciou nejakej jej verzie.¹⁷ Príkladom je aj samotná Morova *Utópia* (1516), ak do nej Thomas More vkladá ovce, nejde o výsledok

13 Hudek, Adam – Šoltés, Peter a kol.: *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí*. Kontinuity a diskontinuity. Bratislava 2019, s. 16.

14 Schneiderová, Soňa: *Analýza diskursu a mediálny text*. Praha 2015, s. 78–79.

15 Viac o vzťahu reality a fikcie: *Realita a fikcia*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v rámci 9. výročia stretnutia SFZ pri SAV. Edd. R. Karu – M. Porubjak. Bratislava 2009, 470 s.

16 Cziganýik, Zsolt: *Utopianism Literary and Political*. In: *Utopian horizons*, s. 2–3.

17 Dědinová, Tereza: *Úvodní slovo aneb jak (ne)definovat fantastiku*. In: *Na rozhraní světů: fantastická literatura v mezioborovém zkoumání*. Ed. T. Dědinová. Brno 2016, s. 21.

abstraktnej, racionálnej politickej úvahy, ale o odraz jedného z ťaživých problémov Anglicka v tomto období.¹⁸

Vzťah medzi realitou a fikciou však nie je záležitosť iba literárnych štúdií, zahŕňa predovšetkým bežnú ľudskú skúsenosť odkazovania na neaktuálne stavy alebo udalosti v snoch, prianiach a spomienkach. Nemohli by sme žiť naše životy bez zmienok o veciach, ktoré (zatiaľ) neexistujú (napr. hovoriť o tom, čo budem robiť zajtra ráno). Podobným spôsobom je aj utópia vyjadrením dôležitosti „neaktuálneho“,¹⁹ a už z tohto hľadiska je významným prameňom aj pre historický výskum. Žáner utópie však siaha ešte hlbšie do reality ako fikcia vo všeobecnosti. Zakorenenie v realite je pre utópiu odrazovým mostíkom k ďalšej imaginácii. K realite sú utópie kritické zo svojej podstaty vždy, v prípade dystópie vyhrotením chýb reality do extrému, v prípade utópie vytvorením ideálu, ktorý žiadne chyby neobsahuje.²⁰

V tomto bode je potrebné upozorniť na blízky vzťah utópie a ideológie, vzhľadom k tomu, že aj v literárnych utópiách možno identifikovať ideový transfer z oblasti politického či sociálneho myslenia doby, v ktorej vznikali. Tento problém vzťahu utópie a ideológie bol (ako všeobecná otázka, nielen v prípade žánrov literárnej fikcie) predmetom úvah niektorých filozofov 20. storočia, významný priestor mu venoval Karl Mannheim (1893–1947) či Paul Ricoeur (1913–2005). Podľa politológa Lymana T. Sargenta bola ideológia pre Mannheima otázkou skrytých ideí, ktoré je potrebné odhaľovať, podobne ako sa odhaľuje lož. Zároveň Mannheim tvrdil, že je extrémne náročné určiť, čo je v istom čase ideologické a čo utopické, pričom pomôcť podľa neho môže spätný pohľad na minulosť. V tomto pohľade sa totiž ukáže, či boli isté idey iba skreslenými reprezentáciami minulého režimu, teda ideológiou, prípadne sa v nasledujúcom spoločenskom poriadku realizovali v primeranej podobe ako tzv. relatívna utópia. Utópia totiž podľa neho reflektuje túžbu istej skupiny priniesť zmenu, aby sa vylepšil jej stav. Ideológia naopak odráža túžbu zablokovať spoločenskú zmenu z dôvodu ochrany statusu, ktorý si istá skupina ľudí zaistila. Obe v sebe nesú problémy, avšak utópia by podľa Mannheima mala byť zachovaná, pretože v sebe nesie semeno potrebnej spoločenskej zmeny. Nič však nevyklučuje, že utópia dneška sa už zajtra môže stať ideológiou.²¹

Pohľad Paula Ricoeura sa v niektorých ohľadoch líšil, avšak aj on konštatoval blízkosť konceptov ideológie a utópie. Tvrdil, že ideológia je symbolickým potvrdením minulosti, zatiaľ čo utópia je symbolickým otvorením sa pre budúcnosť. Pokiaľ sú od seba odrezané, môžu viesť k formám politickej patológie. Obe z nich totiž podľa neho majú dve pozitívne a jednu negatívnu vlastnosť. Negatívnou vlastnosťou ideológie je skreslenie, v prípade utópie je to fantázia (v zmysle únikovosti) a jej nebezpečenstvo spočíva v tom, že môže odvádzať ľudí od zaoberania sa skutočnými problémami. Pozitívne aspekty ideológie sú

18 Jarina, Jakub: *O utopičnosti v literatúre (Prolog)*. In: Na rozhraní svetů, s. 37.

19 Czigányik, Z.: *Utopianism Literary and Political*, s. 3.

20 Vacková, Barbora: *Prostor, moc a utopie: ideální město a jeho utopie*. (Dizertačná práca). Brno, 2009, s. 27.

21 Sargent, Lyman T.: *Ideology and Utopia: Karl Mannheim and Paul Ricoeur*. In: *Utopian horizons*, s. 25–26.

podľa Ricoeura legitimizácia a integrácia. Pozitívom utópie je zase predstavenie alternatívnej formy moci a objavovanie možného.²²

Skúsenosti so svetovými vojnami a totalitnými režimami 20. storočia pripravili utopické koncepty o kredibilitu. Ich kritika sa stala veľkou témou a mnohí autori, medzi nimi Karl Popper, Roger Scruton a Steven Pinker, odmietali utopické vízie nielen ako politický naivizmus, ale najmä ako zdroj totalitarizmu, uzavretosti a možného ideologicky motivovaného násillia.²³

Inžinier, ktorý videl šťastnú budúcnosť

Autor utopického textu *Aké bude Slovensko o sto rokov?* (1920), inžinier Jozef Dohnány, sa narodil v roku 1873 ako syn mestského úradníka Jozefa Dohnányho (1832–1903) a Matildy, rod. Galandovej (1847–1934) v Kremnici, v zalitavskej časti dualistického Rakúsko-Uhorska. Dohnányovci, rodina evanjelického vyznania, ktorých kvôli zemianskemu pôvodu môžeme zaradiť k tým spoločensky stredne situovaným, boli v slovenskom národoveckom diskurze známi pre aktivity niektorých svojich členov v štúrovskom, či neskôr (po r. 1861) v slovenskom memorandovom hnutí. Bratia Jozefa Dohnányho st., Mikuláš Dávid (1824–1852) a Ludovít (1830–1896) Dohnányovci, sa zapojili aj do výprav tzv. slovenských dobrovoľníkov v revolúcii 1848/1849, čím si zaslúžili neskoršiu pozornosť a kladné vnímanie zo strany pronárodne orientovaných príspevkov v slovenskej historiografii.²⁴

Jozef Dohnány (ml.) študoval v rokoch 1884–1892 na reálnom gymnázii v Kremnici, zameranom na matematiku a prírodné vedy. Následne pokračoval v štúdiu stavebného inžinierstva na Cisársko-kráľovskej technickej univerzite vo Viedni. Počas viedenského pobytu sa začal už od roku 1892 ako člen a neskôr funkcionár v Tatrane, v akademickom spolku slovenských študentov. Tam prichádzal do kontaktu s Pavlom Blahom, Jaroslavom Križkom, Antonom Štefánkom, Jánom A. Wagnerom a ďalšími,²⁵ ktorí v tej dobe i v neskoršom období mali snahu rozvíjať koncepty slovenského kultúrneho či politického života.²⁶ Po zrušení Tatranu bol aktívny aj v slovenskom literárnom spolku *Národ*.²⁷ Sledoval aj zrod časopisu *Hlas* (1898–1904), hoci s kritickým postojom k niektorým prezentovaným postojom: „Čo sa obsahu *Hlasu* týka počítvam zo všetkých strán, ešte i od moderne vychovaných mladých Čechov, [...] kritiku v tom zmysle, že je škoda, že siahate do príliš moderných a pre Slovákov ešte nie súcích názorov, do socialdemokratizmu, ktorý už v prvom čísle otvorene

22 Tamže, s. 28–29.

23 Jarina, J.: *O utopičnosti v literatúre (Prolog)*, s. 37.

24 *Zborník materiálov zo spomienkovej slávnosti k 100. výročiu úmrtia JUDr. Ludovíta Dohnányho, slovenského národného a kultúrneho dejateľa*. Edd. M. Ševčíková – M. Šišmiš. Trenčín 1996, s. 11–15.

25 Wagner, Ján A.: *Viedeň a Pešť*. In: *Kalendár Slovenskej ligy na Slovensku*. Bratislava 1930, s. 105.

26 Hudek, Adam: *Viedenský študentský spolok „Tatran“ ako miesto formovania slovenskej vedeckej a politickej elity*. *Historické štúdie* 47, 2013, č. 1, s. 207–219.

27 *Biografický lexikón Slovenska*. Zväzok II C–F. Martin 2004, s. 287.

hlásate [...].²⁸ Pramene k jeho politickej orientácii po vzniku Československej republiky sa nezachovali, azda z uvedeného možno konštatovať, že skôr sa mohol prikláňať k pravicovým stranám. Dohnányho evanjelické korene by zároveň mohli byť predpokladom k vylúčeniu Slovenskej ľudovej strany z možného výberu.

V Dohnányho študijnom a pracovnom zameraní bola centrálnou témou technika, a najmä železničné stavby. Po absolvovaní univerzitného štúdia prijal ponuku pracovať pre južné rakúske železnice, neskôr pracoval ako stavebný inžinier na železničných stavebných dielach v Innsbrucku, Linzi a Viedni. Rozpad Rakúsko-Uhorska a formovanie Československej republiky výrazne zasiahli do spoločenskej štruktúry bývalej monarchie. Zásluhy o vznik Československej republiky, v ideálnom prípade potvrdené príslušnosťou ku komunite predprevrátových národovcov a v kombinácii s vhodným vzdelaním, ústili u mnohých, tak ako v prípade Jozefa Dohnányho, ku kariére v štátnej službe, v ktorej sa mal etablovať, ako už bolo spomenuté, v rámci štátu lojálnej elity. Po roku 1919, až do odchodu do dôchodku v roku 1923, pôsobil ako hlavný technický radca pre Československé dráhy a ako prednosta oddelenia pre stavbu a údržbu tratí v Bratislave. Viedol stavby železničných tratí, tunelov, staníc, bratislavského lodného prístavu, podobne i administratívnej budovy riaditeľstva železníc v Bratislave a evanjelického kostola na Legionárskej ulici v Bratislave.

Napriek tomu záujmy J. Dohnányho presahovali sféru prírodných vied a technických konštrukcií. Hudobný talent realizoval ako huslista, klavirista a vedúci študentskej kapely, v neskoršom období vytvoril aj autorské hudobné skladby pre rozhlas, pôsobil v bratislavskej Hudobnej a dramatickej akadémii. Angažoval sa aj publicisticky, prispieval do slovenských časopisov, vrátane *Národných novín*, *Slovenského denníka* a *Časopisu Slovenskej muzeálnej spoločnosti*. Podľa dostupných údajov ide v prípade utopickej vízie *Aké bude Slovensko o sto rokov?* o jediný príklad publikovanej beletristickej tvorby Jozefa Dohnányho.²⁹ Všestrannosť Dohnányho záujmov zachádzala i do oblastí geológie a botaniky.³⁰

Ak sa ešte raz vrátíme k technike, s jej optimistickým vnímaním a popularizáciou sa mohol Jozef Dohnány stretnúť nielen vo viedenskom veľkomestskom a univerzitnom prostredí. Aj v jeho rodinných a priateľských kruhoch boli viacerí muži fascinovaní technickým pokrokom na prelomí 19. a 20. storočia. Ivan Branislav Zoch (1843–1921), otec (od roku 1903) Dohnányho manželky Milice Zochovej (1880–1955), stredoškolský gymnaziálny učiteľ, dlhoročne rozvíjal svoj záujem o prírodné vedy a aplikáciu ich výsledkov v technike, publikoval i v zahraničných vedeckých časopisoch, vlastné technické vynálezy vystavoval aj na svetovej výstave v Paríži (1867).³¹

Vo viedenskom spolku Tatran bol Jozef Dohnány v kontakte aj s Jánom A. Wagnerom (1864–1930), ktorý v slovenských periodikách a kalendároch popularizoval (od roku 1885) prírodné vedy a techniku (astronomickú a meteorologickú techniku, fotografickú

28 List J. Dohnányho P. Blahovi z leta 1898. Cit. podľa: Holec, Roman: *Kontakty Vavra Šrobára so sociálnymi demokratmi*. In: Pekník, Miroslav a kol.: Dr. Vavro Šrobár, politik, publicista a národnosvetový pracovník. Bratislava 2012, s. 219.

29 *Biografický lexikón*, s. 287.

30 Dohnány, Jozef: *Oravské bory*. In: *Prírodovedný sborník*, 1, 1947, s. 59–90.

31 Chovan, Július: *Ivan Branislav Zoch (1843–1921)*. Martin 1993, s. 17–24.

techniku, diaľkové komunikačné prostriedky, počítaacie stroje, ponorky, vzducholode a i.).³² V roku 1896 sa medzi nimi utvoril rodinný pomer, a to svadbou J. A. Wagnera s Irenou Dohnányovou (sesternicou J. Dohnányho). V okruhu Tatran boli aj ďalší mladí muži, ktorí sa venovali technike, medzi nimi Jaromír Križko (1873–1925) a Eduard Penkala (1871–1922).³³

Tieto možné trasy ideového transferu sú hodné zreteľa z dôvodu, že zaujatie pokrokom, ako technickým, tak i sociálnym, bolo charakteristické pre víziu, ktorú publikoval v roku 1920 už ako človek, ktorý sa podieľal aj na administratívnom chode Československej republiky v jej hospodárskej oblasti. Z mála zachovaných prameňov žiaľ nie je možné rekonštruovať, kde a kým sa nechal Jozef Dohnány inšpirovať pri formulovaní svojich názorov na sociálny pokrok. Môžeme sa domnievať, že ako študent techniky vo Viedni a člen slovenského akademického spolku Tatran sa dostával so svojimi priateľmi do diskusií o možných riešeniach slovenskej otázky, o prostriedkoch zlepšenia sociálnych pomerov. A ako človek žijúci vo veľkomeste mal pravdepodobne prístup aj k informáciám o prívržencoch reformného hnutia³⁴ na prelome 19. a 20. storočia, ktorí presadzovali návrat k prírode (čistý vzduch, slnko, hory), k zdravému životnému štýlu (čistá voda, abstinencia od fajčenia a alkoholu, zdravé stravovanie, vlastné pestovanie potravín) i alternatívne prístupy k sexuálnemu životu (abstinencia, zdržanlivosť, ale v niektorých prípadoch i voľná láska).³⁵

Utopické prvky Dohnányho vízie

Hlavným formálnym rámcom literárnych utópií, ktorých žáner dostal pomenovanie od svetoznámej práce Thomasa Mora s pôvodným názvom *Utopia* (1516), je topos (ako miesto vzdialené aktuálnej realite) a popis ideálneho spoločenského zriadenia (resp. výrazne lepšieho než toho v autorovom svete) i predstavenie prostriedkov na jeho dosiahnutie. Dohnányho *Aké bude Slovensko o sto rokov?* obsahuje tieto formálne prvky pomerne výrazným spôsobom, hoci z hľadiska umeleckej a literárnej kritiky nedosahuje ani zďaleka úroveň a významovú dvojnásobnosť a ironické, či satirické pozadie Morovej utópie, ktorá balansuje na hrane medzi konštrukciou ideálu a jeho zosmiešnením, medzi politickou víziou a kritikou dobovej anglickej spoločnosti.³⁶

Zmiený topos, ktorý sa už v názve žánru utópia nachádza v podobe u-topos, čiže ne-miesto, vysvetľujeme ako manifestáciu neskutočnosti, neexistencie, a to v podobe priestorovej alebo priestorovo-časovej dištancie od sveta.³⁷ Tento prvý prvok utopického prin-

32 Križová, Blažena: „*Veda je moc*“. Ján Alojz Wagner, popularizátor vedy a pokroku pred rokom 1914. História. Revue o dejinách spoločnosti 18, č. 3, s. 19–25.

33 Wagner, J. A.: *Viedeň a Pešť*, s. 105.

34 K reformnému štýlu života inklinoval aj generačne blízky slovenský tolstojovec Albert Škarvan (1869–1926), ktorý prispieval aj do časopisu *Hlas* (1898–1904) a mohol sa poznať aj s J. Dohnánym.

35 Holec, R.: *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí*, s. 215.

36 Jarina, J.: *O utopičnosti v literatúre (Prolog)*, s. 35–37.

37 Břílik, René: *K problematike utopického miesta v slovenskej literatúre 20. storočia*. In: Bude, ako nebolo, s. 32–33.

cípu vyjadruje Dohnány v oboch podobách, priestorovej aj časovej. K inžinierovi, predstaviteľovi nového a ideálneho sveta, privádzajú staríka „zdivočeleho, zanedbaného výzoru“, „Robinsona z osamoteného ostrova“, ktorého našli pri prácach v tatranskom kameňolome. Žil „oddelený od sveta“, v neprístupnej doline, od ľudskej spoločnosti separovanej zasypanou „Zakliatou dierou“.³⁸ U-topos, ako miesto vzdialené reality, je vyjadrený aj číselne, a to časovým rozdielom sto rokov, i stareckým a spustnutým výzorom nájdeného muža. Posledné vety knihy umocňujú priestorové i časové oddelenie ideálneho sveta od autorovej skutočnosti: „Zvonenie, hluk, krik. Prebudil som sa zo sna.“³⁹ Text týmto spôsobom odkazuje k aktuálnej ne-aktualite,⁴⁰ reprezentovanej túžbou. Potvrďuje ním utopický charakter vízie, oddelenie sna od reality, a zároveň naznačuje sympatie k potenciálnym premenám spoločnosti v budúcnosti.

Formulovaním obsahu sna o šťastnej budúcnosti a predstavením prostriedkov k ich dosiahnutiu zapadá Dohnányho utópia do typu tzv. dynamických utópií. Na rozdiel od utópií statických, ktorými Moses I. Finley vo svojej klasifikácii označoval utópie spomínajúce na rané obdobia dejín, kedy ľudstvo opustilo raj alebo kedy éra tzv. zlatého veku dejín ľudstva bola ukončená ako trest za previnenie, v období po priemyselnej revolúcii prevažovali dynamické utópie. Odrazil sa v nich najmä kontext napredujúceho technického a vedeckého pokroku 19. a 20. storočia,⁴¹ ktorý v utopickom texte Jozefa Dohnányho historik R. Holec identifikoval ako vieru autora v humánnu budúcnosť spoločnosti, vybudovanú za pomoci výdobytkov vedy a techniky, slúžiacimi človeku a jeho potrebám.⁴² V texte *Aké bude Slovensko o sto rokov?* sa autorove sympatie pre vedecko-technický pokrok ukazujú na širšom priestore venovanom popisu technických vynálezov a technologických postupov, prispievajúcich k blahobytu spoločnosti.

Ak na Dohnányho Slovensko⁴³ nahliadneme podľa štruktúry *Utópie* Thomasa Mora, tiež môžeme hovoriť o mestách, o úradoch, o remeslách, o spoločenských vzťahoch, o cestovaní, o vojne (resp. mieri), o náboženstve, dokonca v istom zmysle i otrokoch.⁴⁴ Mestá Slovenska majú zväčša stotisíc, štyritisíc či dvadsaťtisíc obyvateľov. Slovenské hlavné mesto – veľmesto, je spomedzi nich najväčšie s počtom obyvateľom štyristotisíc. Základnými centrami života krajiny sú predovšetkým dediny a ich roľnícki obyvatelia. V dedine, ako samosprávnej jednotke (s priemerným počtom dvetisíc obyvateľov), je vytvorené hygienické, estetické a technicky primerane vybavené prostredie na bývanie, vzdelávanie a kolektívnu prácu. Tieto funkcie zabezpečujú obytné domy, škola, pošta, dom hospodárskeho družstva, sklad, stajne a dvory družstva, obecný dom, hotel, obchod

38 Dohnány, J.: *Aké bude Slovensko*, s. 3–4.

39 Tamže, s. 20.

40 Czigányik, Z.: *Utopianism Literary and Political*, s. 3.

41 Fischerová, Sylvie – Starý, Jiří: *Mýtus a geografie*. Svět, prostor a jejich chápání ve starších i novějších kulturách. Praha 2008, s. 327.

42 Holec, R.: *Človek a príroda*, s. 151.

43 *Pojmy Slovensko*, slovenský sú odkazom k literárnej predstave ideálneho Slovenska, z utopickéj vízie J. Dohnányho (1920).

44 More, Thomas: *Utópia*. Bratislava 2017, s. 47–119.

potravinového spolku a niekde i mliekareň. Autor zdôrazňuje, že v dedine nie je krčma.⁴⁵ Dopravu a komunikačné prepojenia zabezpečujú v krajine elektrické železnice, v horách poštové automobily, premávajúce po spevnených cestách.⁴⁶

Úrady vo forme byrokratických inštitúcií, ktoré by riadili slovenskú spoločnosť, nie sú vo vízii podstatné. Dôležitú rolu plnia hospodárske družstvá a najmä tzv. odborníci, ktorí skúmajú a radia. Zaoberajú sa predovšetkým poľnohospodárskymi otázkami úzko prepojenými s praxou a empirickým výskumom, hľadajú najvhodnejšie spôsoby obrábania a meliorácie pôdy, či šľachtenia odrôd a plemien. Odborník, zároveň učiteľ hospodárskej školy, zdokonaľuje prostriedky a sprostredkuje poznanie, roľník sa snaží na základe toho o väčšiu efektivitu svojej práce a spája sa s druhými v družstve. Prostredníctvom družstevníctva sa zdokonaľujú aj remeslá a technické odbory.⁴⁷ Hospodárske družstvá sú zriaďovateľmi hospodárskych škôl, v ktorých odborníci-učitelia vychovávajú mladú generáciu a citlivým prístupom rozpoznávajú a rozvíjajú u žiakov talent podľa ich schopností.⁴⁸ Tento koncept, hoci vzdialene, pripomína platónsku predstavu ideálneho štátu, v ktorom majú v rukách vládu tí najkompetentnejší, a to filozofi – resp. najmúdrejší členovia spoločnosti. Dedina súčasne predstavuje tradicionalistický a konzervatívny element Dohnányho vízie.⁴⁹

Medzi základnými prostriedkami na dosiahnutie takto konštruovanej ideálnej spoločnosti Slovenska sa podľa hesla „*v zdravom tele býva i zdravá duša*“⁵⁰ uvádza pozitívny zdravotný stav obyvateľov, dosiahnutý abstinenciou od alkoholu a nikotínu (fajčenia), vyhýbaním sa „*pohlavným výstrednostiam*“, zdravým a dostatočným stravovaním, konkrétne častým konzumovaním jogurtu, mlieka, čerstvého alebo konzervovaného ovocia, prameňitej vody, dojčením detí materským mliekom („*naše slovenské ženy sú ešte vždy také hodné matky ako pred sto rokmi*“) a zavedením hygienických opatrení proti šíreniu chorôb a dôkladnou zdravotnou starostlivosťou o chorých a starých, podporenou pobytom na slnku a inhaláciou čistého (horského) vzduchu.⁵¹

Okrem zdravia a hygieny ako primárnych podmienok pre vývoj ideálnej spoločnosti, dostáva mimoriadny priestor technologický rozvoj spoločnosti. Skrotenie a využitie prírodných živlov (regulácia riek, vodná a veterná energia) či zdokonalenie výnosov z prírodných zdrojov (meliorácia pôdy, šľachtenie rastlín a chovných druhov) slúžia v prospech maximalizácie efektivity práce. Tá sa dosahuje ako prostredníctvom technických zariadení, tak i koordináciou pracovných aktivít a zdieľaním prostriedkov (najmä strojov) v hospodárskych družstvách. Kolektivismus a snaha o kolektívne dobro v Dohnányho utópii dominuje nad snahou o zabezpečenie individuálneho prospechu.⁵² Štát v tejto

45 Dohnány, J.: *Aké bude Slovensko*, s. 6–7, s. 11.

46 Tamže, s. 15.

47 Tamže, s. 9.

48 Tamže, s. 18.

49 Holec, R.: *Človek a príroda*, s. 151.

50 Dohnány, J.: *Aké bude Slovensko*, s. 5.

51 Tamže s. 5, 11 a 19.

52 Tamže, s. 9 a 20.

predstave neplní rolu všadeprítomnej riadiacej ruky, nastupuje v duchu princípu subsidiarity v momente, kedy hierarchicky nižšie súčasti spoločnosti nemajú prostriedky na realizáciu projektov, ktoré vyžadujú koordináciu väčšieho rozsahu: „*Čo nemôže vykonať jednotliviec alebo obec, to docieli združenie síl pomocou štátu...*“⁵³

Spoločenské vzťahy, ako medzi Slovákami, tak i inými národmi, sú založené na mierovom spolužití. Avšak vnútorné spolužitie je determinované podmienkou účasti na spoločnom ciele – zdokonaľovaní: „*Každý, kto nie je ľažko chorý alebo telesne zoslabnutý, musí pracovať. Pilne, svedomite pracovať. Telesne alebo duševne. [...] Kto nepracuje, nezashlíži si byť rovnocenným členom ľudskej spoločnosti.*“⁵⁴ Dôsledky nerešpektovania pravidla Dohnány nerozvádza, pretože také konanie by bolo mimo utopickej predstavy, v ktorej „*dobrá vôľa a spoluprácu majú všetci a všade*“⁵⁵ a „*nikto nekradne*“.⁵⁶ Snaha o zdokonaľovanie ako ľudskej povahy vrodená vlastnosť, naplňa Slovákov šťastím, bez práce by boli nešťastní: „*...by sme sa časom zbláznili alebo by sme len na zlé mysleli a konali.*“⁵⁷ Proces ustavičného zdokonaľovania je nevyhnutný aj pre zachovanie rozloženia politickej a hospodárskej sily medzi národmi, pre zachovanie mieru a národnej/štátnej samostatnosti: „*musíme hľadiť, aby i naša práca bola v rovnováhe s prácou našich konkurentov, ak nechceme podľahnúť, zaostať, čo by zas viedlo k otroctvu.*“⁵⁸

Ideológia: kontexty a komparácia

Na rozdiel od predstáv *Utópie* z pera Thomasa Mora, na Slovensku žiadni otroci nie sú. Otrokmí boli z pohľadu nových, ideálnych Slovákov ich predkovia, ktorým vládli cudzí. Ako občania, podľa autora pracujúci pre seba, pre slobodný národ, pre svoju krajinu, majú moc povzniesť svoj vlastný kraj i vlastný dom na vyšší stupeň blahobytu. Z pozadia textu cítiť priepastné rozdiely medzi Slovákom minulosti a budúcnosti: „*...vy baľko môj, tomu ľažko porozumiete, nebol ste zvyknutý žiť so svetom, dlhú dobu ste prežil ani živý ani mŕtvy v tej „zakliatej“ doline. Vám už bolo všetko jedno.*“⁵⁹ Azda chcel Dohnány naznačiť, že niektoré spoločenské zmeny v Československu budú musieť počkať na generáciu ľudí, ktorí budú nezaťažení predchádzajúcimi pomermi? Isté je, že vo svojej utopickej predstave budúcnosti reprodukuje témy politicky a spoločensky aktuálne v dobe po vzniku prvej Československej republiky: formovanie občianskej spoločnosti, zrušenie šľachtických titulov a výsad, prechod na štátnu formu prezidentskej republiky: „*My cisárov ani grófov už dávno nemáme. Keď ste vy baľko, bol mladý šuhajko, vtedy sa ich striasli.*“⁶⁰

53 Tamže, s. 20.

54 Tamže, s. 15.

55 Tamže, s. 15.

56 Tamže, s. 12.

57 Tamže, s. 16.

58 Tamže, s. 16.

59 Tamže, s. 20.

60 Tamže, s. 5.

Morove dielo poslúžilo svojou formou ako model (akýsi utopický archetyp) pre analýzu Dohnányho diela, avšak dobou svojho vzniku, štýlom, aj geografickým miestom pôvodu môže byť z obsahovej stránky podstatne vzdialené. V priestore a kontextoch Habsburskej monarchie vzniklo v polovici 19. storočia dielo *O najlepšom štáte* z pera Bernarda Bolzana (1781–1848). Svojou poctivo štruktúrovanou, odborne precíznou a argumentačne vyzretou formou málo pripomína beletristickú utópiu Dohnányho, hoci vskutku obe práce zdieľajú spoločné princípy.

Aj Bolzano zastáva názor, že je potrebné považovať za skutočné dobro každý ľudský vynález, ktorý pri práci nahradí ľudskú ruku strojom.⁶¹ V oblasti výživy sa tiež ukazujú paralely. V Bolzanovej predstave je zakotvená snaha neustáleho skúmania, či požívané potraviny nie sú pre občana škodlivé a či neexistujú vhodnejšie látky, z ktorých by bolo možné pripravovať výživné, zdravé a chutné potraviny.⁶² Záleží mu na mravnej ochrane občanov a štátom podporovanú reguláciu pohlavného života v takej miere, aby neprichádzalo k výstrednostiam (!) a skaze.⁶³

Bolzano za dôležité považuje aj zdravé životné podmienky v bytových domoch, ale nepovažuje vhodné zdobiť budovy, okrem tých verejných.⁶⁴ Ideálna spoločnosť tiež nemá trpieť nečinnosť a má sa postarať o pobádanie každého schopného občana k práci.⁶⁵ Počíta aj s výkonmi trestov, ktoré Dohnány nemá vo svojej utopickej vízii zahrnuté, pretože nie sú potrebné. Dohnányho Slováci sú už natoľko uvedomelí, že jednomyseľne pracujú na svojom zdokonalení. Najväčším rozdielom je však absentujúca nacionálna orientácia u Bolzana, ktorý vo svojom spise vytvára štát pre všetkých, ktorí doň chcú patriť a sú prijatí,⁶⁶ tj. vytvára ideu štátu na občianskom, nie národnostnom princípe. Je málo pravdepodobné, že sa k J. Dohnánymu do roku 1920 mohol dostať niektorý zo zachovaných odpisov Bolzanovho originálneho rukopisu. V kontexte revolučných rokov 1848–1849 B. Bolzano zakázal vydanie svojej knihy *O najlepšom štáte*. K publikácii tlačou prišlo po prvýkrát v roku 1932, a to v nemeckom jazyku, v českom preklade vyšla kniha v roku 1934.⁶⁷

Pre svoju utópiu mohol byť Dohnány inšpirovaný najmä súdobými utópiami z počiatku 20. storočia, hoci nie je možné zrekonštruovať dôkazy o priamom ideovom transfere z konkrétneho diela. Optimizmus Dohnányho textu, publikovaného v roku 1920, zrkadlí pravdepodobne eufóriu z nových politických podmienok pre spoločenský, kultúrny, politický i technologický vývoj Slovákov a ich životných podmienok po vzniku Československa. Odráža charakteristickú črtu utópií zo začiatku 20. storočia (H. Wells), ktorou bola fascinácia vedecko-technickým pokrokom. Tú po prvej svetovej vojne doplnili obavy

61 Bolzano, Bernard: *O nejlepším státě*. Praha 1981, s. 72.

62 Tamže, s. 90.

63 Tamže, s. 93.

64 Tamže, s. 92–93.

65 Tamže, s. 73.

66 Tamže, s. 21.

67 Bolzano, B.: *O nejlepším*, s. 159.

z prílišnej mechanizácie a zo sociálneho a psychologického vplyvu techniky na človeka.⁶⁸ Dohnányho práca ešte odráža vieru v pozitívne využitie techniky v prospech národného záujmu a radí sa týmto motívom skôr k predvojnovnej utopistickej tvorbe, avšak tendencia uplatniť technologický pokrok s obmedzením na poľnohospodársku oblasť a na oblasť dopravy naznačuje autorov pokus o stanovenie limitov. Tie môžu byť príznakom opatrnosti pred možnou nadvládou techniky nad človekom a presvedčenia o rurálnej tradícii i budúcnosti Slovenska.

V kontexte faktu, že Jozef Dohnány patril medzi úradnícku elitu prvej Československej republiky a podieľal sa na realizovaní vládnej politiky v oblasti hospodárskeho rozvoja krajiny, si všimnime, že v budúcnosti Slovenska, (ktoré môžeme stotožniť s územím slovenskej časti Československa Dohnányho doby),⁶⁹ nemali Česi, Maďari, Nemci alebo Židia svoju rolu. Podobne, okrem územia Slovenska (konkrétne lokalizované zmienkou o Tatrách, Liptove a podtatranských dolinách) sa v texte nenachádza zmienka o českých krajinách, či Podkarpatskej Rusi ako ďalších regiónov Československa. Komplikovaná realita československej spoločnosti, tvorená tzv. štátotvorným československým národom a početnými ďalšími národnosťami, a územia československého štátu bola v Dohnányho utópii zjednodušená konceptom jednotného národného spoločenstva Slovákov. V texte je nepriamo reprodukován aj dobový negatívny stereotyp o židovských obchodoch, keďže v ideálnom Slovensku sú obchody: „*kresťanské, lacné a dobré*“.⁷⁰

Aj Maria Bobrownicka v príspevku *Utopie na zemiach slowianskych* konštatuje, že hlavným špecifikom slovanských utópií je sklon k nacionalizmu, k exponovaniu etnického prvku nad prvok sociálny. Túto skutočnosť potvrdil aj výskum Jakuba Macheka realizovaný na českých literárnych utópiách, publikovaných v období prvej ČSR. Machek uvádza, že hoci sa dve tretiny študovaných utópií zaoberajú osudom Čechov v utópii/budúcom svete, len výnimočne je v nich načrtnutá budúcnosť v podobe československého štátu v jeho medzivojnovnej podobe. Až 80 % z nich so Slovenskom a Slovákami nepočíta, pričom zvyšných 20 % predstavuje šesť diel, v ktorých sa vyskytuje názov štátu v podobe „Československo“, ale len v jednej z týchto utópií je medzi postavami zahrnutá aj postava Slováka.⁷¹ Recipročne sa tento jav ukázal v Dohnányho predstave Slovenska, ktorá sa obmedzila iba na zobrazenie slovenskej budúcnosti, hoci bola publikovaná po vzniku Československej republiky a v období jej počiatočného budovania.⁷²

Dohnányho práca a české medzivojnovné utópie vo veľkej miere zdieľajú aj ďalšie spoločné znaky. Okrem nacionalizmu Machek uvádza nedôveru k demokracii a parlamentarizmu,

68 Lobanova, Oxana: *Utopie v české meziválečné próze*. (Bakalárska práca). Praha 2017, s. 20–21, https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/87198/BPTX_2015_2_11210_0_438342_0_177554.pdf?sequence=1&isAllowed=y, citované 22. 3. 2022.

69 Stotožnenie je možné na základe Dohnányho lokalizácie Slovenska ako rozprestierajúceho sa pod Tatrami. Porovnaj: Dohnány, J.: *Aké bude Slovensko*, s. 3.

70 Tamže, s. 11.

71 Machek, Jakub: *Češi jako „předvoj lidstva“*. Představy o českém národě a jeho sousedech v ideálních světech meziválečné české utopické beletrie. In: *Forum Historie*, 2012, roč. 6, č. 2, s. 89.

72 Machek, Jakub: *Báječné nové světy*. Současnost a budoucnost v meziválečné české utopické beletrii. In: *Bude, ako nebolo*, s. 83.

rovnako ako k dobovému modelu kapitalizmu. V úzkej súvislosti s negatívnym postojom ku kapitalizmu sa v utópiách vyskytuje odmietnutie individualizmu a smerovanie ku kolektivismu a riadenému hospodárstvu. Tieto znaky možno vo veľkej miere identifikovať aj v utopickom románe Profesor Šiltao, ďalšej medzivojnovnej utópii publikovanej v slovenskom jazyku, od Václava Chlumeckého Enšpengera (1861–1944).⁷³

Zjednocovanie spoločnosti sa malo uskutočniť v medzivojnovných utópiách najčastejšie na už spomínanom národnom princípe, čo sa zvyčajne spájalo so xenofóbiou a antisemitizmom, nepriaznivým postojom voči menšinám, susedným a vzdialeným národom. Ako spoločný rys Machek uviedol konzervativizmus v ideách o sociálnom usporiadaní, dôraz na autority, v riešení ženskej otázky sa ukazovali najmä konzervatívne názory, a to i v utópiách inklinujúcich k socializmu.⁷⁴ Ďalším zhodným prvkom je, že české medzivojnovné utópie, či už pozitívne alebo negatívne, uvádzajú množstvo kladných vlastností svojho národa, pričom podľa ich vízií v budúcnosti príde k ich ešte väčšiemu rozvinutiu a obdivu zo strany iných národov.⁷⁵

V obraze slovenského ľudu ako entity, ktorá jednomyselne prišla k vedomému rozhodnutiu zapojiť sa do kolektívnej práce v prospech budovania svojho národného štátu, J. Dohnány konštruoval predstavu národného ducha, ktorý sa odráža v mentalite každého Slováka, muža či ženy. Predpokladom zdokonaľovania národa bolo získanie „slovenskej slobody“, prevzatie zodpovednosti za svoje záležitosti: „*Cudzí sa o teba tak nestará a starať nerozumie, ako sa stará a ešte starať bude krv z krvi tvojej...*“⁷⁶ Medzi národnými vlastnosťami ideálnych Slovákov, ktoré Dohnány menovite uvádza alebo vyplývajú z kontextu, sa nachádzajú len tie pozitívne: pracovitosť, priateľkosť a zmierlivosť, usilovnosť, estetický vkus (ovplyvnený ľudovým umením), učenívosť, podnikavosť, vynachádzavosť a zdravá asertivita... Slováč z minulosti bol naopak človekom ustráchaným, lenivým a podriadeným.

Jedným z prameňov ideovej inšpirácie pre utopické dielko Jozefa Dohnányho mohlo byť eugenické myslenie, populárne aj v strednej Európe už od začiatku 20. storočia. Dohnányho predstava o hygiene, zdravej výžive, prevencii a liečbe chorôb či zdravej sexualite („*Lud chráni sa zlých pohlavných výstredností a aj nákazy.*“⁷⁷) evokuje myšlienky, ktoré boli v rakúsko-uhorskej odbornej i politickej verejnosti diskutované už pred prvou svetovou vojnou a zameriavali sa najmä na predchádzanie degenerácie národa vplyvom pohlavných a psychických chôrob, nedostatočnej hygieny, zlých sociálnych podmienok či alkoholizmu.⁷⁸ Dohnányho opis čistého životného priestoru „nového“ slovenského človeka – upratané a vyčistené dvory, suché a snečné domy: „*Kde niet prachu, kde panuje*

73 Utopický román *Profesor Šiltao* od Václava Chlumeckého Enšpengera (1861–1944), popularizoval ideály komunistickej spoločnosti. Chlumecký Enšpenger, Václav: *Profesor Šiltao*/zlatyfond.sme.sk, https://zlatyfond.sme.sk/dielo/247/ChlumeckyEnspenger_Profesor-Siltao/11, citované 30. 12. 2020.

74 Machek, Jakub: *Nový člověk v českých meziválečných utopiích*. In Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Nečasová, Denisa a kol.: Svůdnost sociálního experimentu. Praha 2018, s. 110.

75 Machek, J.: *Češi jako „předvoj lidstva“*, s. 87–88.

76 Dohnány, J.: *Aké bude Slovensko*, s. 5.

77 Tamže, s. 5.

78 Turda, Marius: *Eugenics and Nation in Early 20th Century Hungary*. Basingstoke 2014, s. 16.

čistota v dome, v dvore a v obci, tam niet toľko nákazlivých látiek a živočíchov, bacilov.“⁷⁹ – úzko korešponduje aj s osvetovou publikáciou slovenského lekára a medzivojnového politika Vavra Šrobára (1867–1950), ktorá pod názvom *Ludova zdravotveda* vyšla v slovenskom jazyku v roku 1909 a tiež zrkadlila myšlienky verejného zdravotníctva a hygieny v národno-politickom kontexte.⁸⁰

Vo vízií mierového spolunažívania Slovákov s inými národmi ani Jozef Dohnány neprekonal väčšinu českých súčasníkov v tvorbe utopickej prózy, ktorí v dôsledku komplexu z možného národného ohrozenia alebo zániku, nepripúšťali utopickú predstavu svetového zjednotenia⁸¹ do jedného štátu a zmazanie národných rozdielov.⁸² A to napriek tomu, že Dohnány jednotu presadzuje, ako v kontexte celonárodnom, tak i medzinárodnom, prostredníctvom spoločného mravného kódexu, opierajúceho sa o kresťanské princípy lásky k blížnemu, odpustenia vinníkom a vieru vo večného Boha, ktorého možno stotožniť s kresťanským. Ako Slováci, tak i všetky iné národy sa podľa Dohnányho vízie k tomu Bohu modlia a držia sa prikázania lásky.⁸³ Takto konštruovaný svet nepozná problémy s pluralitou názorov a hodnotových systémov. Možno ho nazvať i svetom totalitným, vo význame jednotnosti, celistvosti, zároveň je svetom nepopierateľne utopickým.

Záver

V utopickej vízii *Aké bude Slovensko o sto rokov?* predstavil Jozef Dohnány ideálnu krajinu pre národ Slovákov. Tí sa uvedomele, neúnavne a vo vzájomnej zhode podieľajú na zdokonaľovaní národného (v rámci neho i osobného) blahobytu i na schopnosti primerane konkurovať ďalším krajinám sveta, v záujme zachovania mieru a rovnováhy mocenských síl. Predpokladom pre úspešné napredovanie je politicky samostatný, zdravý, mravný, vzdelaný a pracovitý národ, ktorý využíva výsledky vedecko-technického pokroku. Vo vízii sa J. Dohnány odrážal od východísk dobového kontextu, súvisiacich so snahami o politické, spoločenské i modernizačné zmeny po 1. svetovej vojne, najmä s hospodárskou výstavbou v novom štáte (železnice, elektrifikácia, cestná infraštruktúra), pripravovanými pozemkovými reformami (meliorácia pôdy), či zmenou štátneho zriadenia (povedomie občianstva a občianskej angažovanosti). Slovensko v jeho vízii má prevažne agrárny a vidiecky charakter, slovenská spoločnosť sa orientuje na nacionálno-kresťanský hodnotový systém, v čom sa ukazujú reprezentácie dobovo aktuálnych ideológií. Napriek skutočnosti, že Jozef Dohnány bol súčasťou tzv. funkčnej elity Československej republiky, Československo ako štát, prípadne český či československý národ (podľa dobovej politickej teórie) nemali v jeho predstave miesto. Svoju rolu v tomto obraze slovenskej spoločnosti nemali

79 Dohnány, J.: *Aké bude Slovensko*, s. 7.

80 Šrobár, Vavro: *Ludova zdravotveda*. Martin 1909, 368 s.

81 Niektoré utopické vízie pripúšťali ideu medzinárodného zjednotenia, objavuje sa aj v románe *Profesor Šiltao*. Porovnaj: Chlumecký Enšpenger, Václav: *Profesor Šiltao/zlatyfond.sme.sk*, https://zlatyfond.sme.sk/dielo/247/ChlumeckyEnspenger_ProfesorSiltao/11, citované 30. 12. 2020.

82 Machek, J.: *Češi jako „předvoj*, s. 94.

83 Dohnány, J.: *Aké bude Slovensko*, s. 18.

ani maďarskí, nemeckí alebo židovskí občania. V Dohnányho práci sa nenachádzajú idey, ktoré by podporovali zrušenie súkromného vlastníctva či zavedenie triednej rovnosti. Pre jeho víziu je charakteristický sklon k totalite myslenia (v zmysle jednotnosti) a k princípu evolúcie, zdokonaľovania sa aplikovaného na spoločnosť, čo môže naznačovať aj ideový transfer z eugenického myslenia prvej polovice 20. storočia. Komparácia ukázala, že tento text možno prirovnať k väčšinovej skupine českých literárnych utópií prvej polovice 20. storočia v Československu, ktoré mali tiež výrazný sklon k nacionalizmu.

„...that effort for ever greater perfection – that’s our fortune.“ Dohnány’s Vision of Slovakia (1920) as an Example of Modern Utopia

There was a spread of an utopic phenomenon in the czechoslovak society during interwar period (1918–1938), predominantly in its twenties, when the number of literal utopias peaked. The article analyses the literal utopia *Aké bude Slovensko o sto rokov?* (What will Slovakia be in 100 years?) written and published in 1920 by technical engineer Jozef Dohnány (1873–1947), former member of Slovak student’s nationalist organisations *Tatran* and *Národ* in Vienna. In the time of its publication, Dohnány was already established as a member of functional elite (or administrative elite) in the frame of the new Czechoslovak Republic. What kind of ideal state did he imagine, as a man, who served as a leading officer to the new republic? What utopic and ideological features were reproduced in its text of literal utopia? Stories of fiction describing unreal worlds, or those distanced in far future, seemingly without relations to today’s reality, are in fact closely connected with author and dependent on his historical and cultural backgrounds. Jozef Dohnány’s utopic vision consists all basic marks of literal utopia: an u-topos (no-place), as the place distanced in future), as well he offered ideals and pillars of new society and ways, by which Slovak nation could achieve this ideal state, its national home. Dohnány based his utopic Slovakia on healthy, educated and virtuous nation, led by so called „experts“. In the ways, introduced in favour of achieving the ideal state, there is a strong accent on sanitation, healthcare and nourishment, as well as refusal of alcohol, nicotine and sexual extravagance. Along with that technological (electricity, machines, trains, cars, etc.) and scientific progress (crossing and breeding) plays important role in the process of national refinement. Slovakia in Dohnány’s vision is a rural state with the strong orientation to nationalistic and christian values, what also represents the interwar period’s widespread ideologies. In comparison with Czech utopic studies, Dohnány’s utopia resembles to the major group of Czech nationalistic utopias of interwar period mainly in the approach to the other nationalities.

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.